

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Тетяна ТРУХАНОВА (Кіровоград, Україна)

В статті розглянута проблема формування професійно-орієнтованої іношомовної комунікативної компетенції майбутніх вчителів іноземної мови. Автор зупиняється на змінах у змісті сучасної підготовки педагогів та шляхах підвищення рівня цієї компетенції.

Ключові слова: професійно орієнтована іношомовна комунікативна компетенція, майбутні вчителі, рівень компетенції.

The article deals with the problem of formation of profession-related foreign language communicative competence. The author describes changes in the contemporary content of future teachers' preparation and considers the ways of achieving higher level of this competence.

Key words: profession-related foreign language communicative competence, future teachers, level of competence.

Сучасні підходи до освіти передбачають докорінну зміну її цілей. Стосовно підготовки майбутнього вчителя раніше ідеальним студентом вважався слухняний студент, який сумлінно здобував освіту за "знанняцентричною" моделлю (термін Соловової О.М. [6]). Зараз можна з усією впевненістю стверджувати, що пріоритети віддаються не слухняності, а ініціативності, не знанням, а компетенціям. І кожен студент знає, що успіх у професії обов'язково прийде лише до тих, хто навчається все життя.

Нова система освіти передбачає переосмислення цілей освіти, що, безумовно, впливає на її зміст. Ми зупинимось на змінах у змісті підготовки майбутніх вчителів іноземної мови та шляхах підвищення рівня професійності випускників мовного ВНЗ.

Основною метою навчання майбутнього вчителя іноземної мови є оволодіння професійно-орієнтованою іншомовною комунікативною компетенцією. Взагалі компетентність визначають як здатність успішно задовольняти індивідуальні і соціальні потреби, діяти і виконувати поставлені завдання. Кожна компетенція побудована на поєднанні знань, навичок і вмінь, а також ставлень, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто усього того, що можна мобілізувати для активної дії [4: 11-12]. За визначенням вітчизняного методиста Бориско Н.Ф. професійно-орієнтована іншомовна комунікативна компетенція – це особливий рівень розвитку комунікативної компетенції, релевантний лише для вчителя іноземної мови. Вона передбачає оволодіння іноземною мовою на варіативно-адаптивному рівні, а саме як засіб навчання школярів іншомовному спілкуванню і організації навчально-професійного і педагогічного спілкування на базі психолого-педагогічних і методичних знань і умінь, якими студенти оволодівають в курсах теоретичних дисциплін [2: 4].

Основною професійно-орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції є іншомовна комунікативна компетенція, яка складається з мовних, мовленнєвих, лінгвосоціокультурної та навчально-стратегічної компетенцій. **Мовна компетенція** є сукупністю мовних знань, мовних навичок та вмінь, мовних здібностей (до лінгвістичного спостереження та узагальнення його результатів у вигляді мовних правил чи мовних алгоритмів), які створюють лінгвістичний фон для розвитку культури сприймання мовної коректності власного чи чужого іншомовного мовлення [1: 19].

Мовленнєва іншомовна компетенція передбачає, з одного боку, усвідомлення загального і специфічного в правилах мовленнєвої поведінки у виучуваних сферах спілкування, а, з іншого, оперативне оволодіння цими правилами породжувати і варіювати іншомовне мовлення та комунікативно коректно інтерпретувати зміст автентичного мовлення. Основними компонентами іншомовної мовленнєвої компетенції студента є мовленнєві знання, мовленнєві вміння і мовленнєві здібності (мовленнєва контактність, мовленнєва образність, мовленнєва спостережливість, мовленнєва уява) [1: 19].

Щодо видів мовленнєвої діяльності, то сучасною наукою [3:14] визначаються чотири таких види: сприймання, продукція, інтеракція і медіація. Сприймання (рецепція) може бути зоровим (читання) і слуховим (аудіювання). Продукція може бути письмовою (письмо) або усною (монологічне мовлення). Інтеракція передбачає участь щонайменше двох індивідів. Це усний (діалогічне мовлення) або письмовий обмін (спілкування в Інтернеті в режимі on line), в якому чергуються продукція і рецепція. Медіативні види усної (наприклад, синхронний переклад) та/або письмової мовленнєвої діяльності роблять можливим спілкування між особами в разі неможливості з будь-яких причин (незнання іноземної мови) спілкуватись один з одним безпосередньо. Усний або письмовий переклад, парафраз, передача змісту або запис надають третій стороні реформулювання або формулювання вихідного тексту, до якого третя особа не має прямого доступу (не володіє іноземною мовою).

На відміну від традиційного підходу до видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння та письмо, ця класифікація є більш повною і логічною, враховує сучасні інформативні технології. Напевно настав час внести медіацію як мету навчання студентів факультетів іноземних мов. Зараз в програмі для мовних ВНЗ йде мова лише про переклад як засіб контролю.

Лінгвосоціокультурна компетенція – це сукупність соціолінгвістичної, соціокультурної і соціальної компетенцій [4: 13-14]. **Соціолінгвістичну компетенцію**

розуміють як здатність здійснювати вибір мовних форм, використовувати їх і перетворювати відповідно до контексту, а також усвідомлення зв'язків між мовою і явищами суспільного життя.

Соціокультурна компетенція – це сукупність знань про країну, мова якої вивчається, національно-культурні особливості соціальної і мовленнєвої поведінки носіїв мови, а також здатність користуватись такими знаннями у процесі спілкування з урахуванням звичаїв, правил поведінки, норм етикету, соціальних умов і стереотипів поведінки носіїв мови.

Соціальна компетенція – це здатність вступати в комунікативні стосунки з іншими людьми, орієнтуватись у соціальній ситуації і керувати нею. Вона передбачає готовність і бажання взаємодіяти з іншими, впевненість у собі, а також вміння поставити себе на місце іншого (емпатія, толерантність).

Навчально-стратегічна компетенція [4: 15] – це оволодіння різними навчальними і комунікативними стратегіями та вміннями використовувати їх у процесі вивчення іноземної мови і в ситуаціях міжкультурного спілкування.

Згідно сучасним підходам до моделі підготовки майбутнього вчителя, то, з одного боку, зараз ми не очікуємо, що студенти оволодіють деякою безликою моделлю "хорошого" викладання, хоча, з іншого боку, це не виключає оволодіння певними стандартними викладацькими технологіями. Більш того, чим ширше буде арсенал таких технологій у студента-майбутнього педагога, тим більше буде ступінь гнучкості у навчанні учнів. Це створює також основу для моделі підготовки студента як професіонала, який думає, рефлексує (the reflective practitioner). Ця модель розрахована не лише на свідоме використання власних переваг студентом під час викладання предмета, а також на компенсацію певних недоліків в особистості майбутнього викладача [7].

З метою підвищення рівня володіння сучасними технологіями вітчизняний методист Бориско Н.Ф. [2] пропонує забезпечити професіоналізацію практичних занять з іноземної мови, зафіксувати професійний компонент у програмах, підручниках. "Наскрізна" професіоналізація навчальних матеріалів, навчального процесу, на думку вченого, повинна стати важливою складовою мовної та мовленнєвої підготовки майбутніх вчителів.

Прикладом таких завдань можуть слугувати "завдання для розвитку професійної рефлексії" (Соловова О.М.), "завдання для методичної рефлексії" (Бориско Н.Ф.), професійно-орієнтовані завдання для застосування у контролі рівня сформованості англomовної граматичної компетенції (Осідак В.В.). Наведемо приклад таблиці, розробленої Солововою О.М. [6: 109] для аналізу практичних завдань та завдань для розвитку професійно-комунікативних вмінь.

Характеристика завдання	Приклади	Коментарі
1. Комплексні, поліфункціональні завдання.		
2. Завдання, найцікавіші для мене особисто.		
3. Завдання, нецікаві для мене особисто.		
4. Складні завдання.		
5. Легкі завдання.		
6. Завдання з нечіткою метою.		
7. Некорисні завдання.		

Бориско Н.Ф. пропонує вправи, після виконання яких студенти аналізують їх мету, ефективність, доцільність та інше [2: 6]: 1) зробіть вправу і скажіть, яке граматичне (лексичне, фонетичне) явище тренується в ньому; 2) Виконайте дві вправи і обговоріть, яка з них найбільш ефективна для активізації (закріплення, повторення, тренування, ...) структури... Обґрунтуйте свою точку зору та інші.

Під час формування професійно-орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції необхідно запобігти і такому явищу як бездумний перенос студентами методів і прийомів,

що застосовують викладачі на заняттях у мовному ВНЗ, в шкільні умови. Чому не варто цього робити? По-перше, ці методи і прийоми можуть бути застарілими, а, по-друге, методика роботи у ВНЗ і загальноосвітній школі суттєво відрізняється. Для запобігання цього переносу студент повинен бути здатним до обдумування і оцінки діяльності своїх колег, а також до саморефлексії, самоаналізу, самооцінки.

Практика свідчить, що у більшості студентів не сформовані ці якості. На семінарських заняттях з методики викладання англійської мови студентам пропонується проаналізувати власний фрагмент уроку. Обов'язковим компонентом цього аналізу є самооцінка, яка ґрунтується на саморефлексії і самоаналізі. Деякі студенти спочатку відмовляються це робити: "Хай інші скажуть. Як я можу сама/сам аналізувати? Іншим видніше." Більш того, майбутні викладачі соромляться позитивно оцінити свою роботу. Іншою проблемою є неадекватно завищена оцінка своєї діяльності, нездатність побачити власні недоліки у плануванні та проведенні фрагментів (уроків), вказати шляхи їх виправлення. Тому нагальною потребою є формування здатності до саморефлексії, самоаналізу, самооцінки.

Це необхідно робити поступово. В практиці викладання курсу методики передбачається робота студентів в групах, парах, коли майбутні викладачі беруть участь в обговоренні фрагментів уроків (уроку), поурочних планів, оцінюванні, вирішенні дидактичних, методичних проблем, завдань (проблем), обговоренні статей в сучасних вітчизняних та зарубіжних виданнях.

Але настає час і вчорашні студенти опиняються в сільській школі, де навантаження з предмету ледве вистачає на одного вчителя іноземної мови, і підказки, поради від колег йому чекати немає звідки, тому в нього протягом навчання в університеті повинна бути сформована здатність адекватно оцінити свою вчительську поведінку, свої методи і прийоми самостійно.

Починаючи з четвертого курсу (другий семестр навчання предмету "Методика викладання англійської мови у середніх загальноосвітніх закладах") студент робить завдання з самоаналізу, самооцінки, покладаючись лише на самого себе.

Майбутній вчитель може знати як і коли застосовувати, наприклад, способи контролю розуміння тексту. А що ми часто маємо на практиці? Якщо вчитель не хоче, то він і не буде застосовувати різноманітні способи перевірки розуміння прочитаного, а просто буде весь урок читати і перекладати текст. Як цьому запобігти? Деякою мірою шляхом формування у майбутнього вчителя звички до саморефлексії, самоаналізу і само оцінювання. Одним з засобів стимулювання саморефлексії можна користуватись під час проходження педагогічної практики в школі. Кожен свій урок практикант обов'язково аналізує в усній формі, якщо методист був присутній на уроці, і в письмовій, якщо методиста не було.

Аналізувати уроки можна за певною схемою або довільно. Починаємо з довільного аналізу (III курс), потім (IV курс) переходимо до аналізу за схемою. Зразок такої схеми міститься в підручнику "Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах" [5: 246]. Взагалі деякі студенти віддають перевагу довільному аналізу, іншим набагато легше робити аналіз за схемою. Доцільно на третьому курсі починати аналізувати фрагменти уроків (уроки) з опорою на досить прості питання щодо ефективності проведеного фрагменту уроку (уроку). Це такі запитання.

- 1) Чи коректно визначена мета (практична)?
- 2) Чи відповідає меті зміст уроку/фрагменту уроку?
- 3) Чи вдалося досягти поставлених цілей? Якщо ні, – чому?
- 4) Які "перехідні місточки" від одного етапу до іншого були застосовані (зафіксуйте пряму мову)?
- 5) Чи вдалося дотриматись запланованого часу на кожен етап уроку/фрагменту уроку? Якщо ні, – чому?
- 6) Які проблеми виникли під час проведення уроку/фрагменту уроку?
- 7) Які з застосованих прийомів можна удосконалити? Як?
- 8) Які методичні/мовленнєві помилки ви помітили? Як їх виправити?

Як відомо, якість уроку значною мірою залежить від якості володіння вчителем іноземною мовою, зокрема виразами класного вжитку. Для підвищення рівня сформованості

професійно-орієнтованої іншомовної комунікативної компетенції варто забезпечити умови для формування релевантної мовленнєвої поведінки майбутніх вчителів. Релевантність мовленнєвої поведінки є необхідною професійною потребою майбутніх учителів іноземної мови. Зокрема однією з основних вимог до практичної підготовки вчителя іноземної мови вітчизняна методика визначає уміння реалізовувати комунікативно-навчальну функцію, яка складається з інформаційного, мотиваційно-стимулюючого і контрольного-коригуючого компонентів [5: 13].

Аналіз теоретичного матеріалу з проблеми та власний досвід дали нам змогу визначити такі складові вміння релевантної мовленнєвої поведінки вчителя іноземної мови:

- уміння висловлюватись коректно в мовному відношенні;
- уміння вчителя адаптувати мовлення до рівня іншомовної підготовки учня та вимог програми;
- уміння коректно застосовувати вирази класного вжитку;
- уміння доцільно застосовувати рідну мову на уроці;
- уміння чітко та доступно формулювати інструкції до вправ та завдань для учнів;
- уміння правильно встановлювати співвідношення мовлення вчителя та учнів на уроці;
- уміння застосовувати іншомовне мовлення для створення позитивного психологічного клімату на уроці.

З метою формування релевантної мовленнєвої поведінки майбутніх вчителів нами був укладений посібник "Classroom English", в якому наводяться автентичні вирази класного вжитку, які, на відміну від усіх існуючих списків виразів класного вжитку, подані з перекладом, що особливо важливо для студентів-заочників, студентів екстернатної форми навчання та факультетів післядипломної освіти. Для тренування та контролю володіння цими виразами у посібнику пропонуються вправи, завдання та ситуації, що дає змогу самостійно оволодівати такими виразами та контролювати рівень їх засвоєння шляхом перевірки правильності виконання вправ та завдань за допомогою ключів, що надаються в кінці посібника.

Таким чином, в нашій статті розглянуті зміни у змісті сучасної підготовки майбутніх вчителів іноземної мови та визначені шляхи підвищення рівня професійності випускників мовного ВНЗ. До таких шляхів належать: "наскрізна" професіоналізація через професіоналізацію практичних занять з іноземної мови, фіксацію професійного компоненту в програмах, підручниках; розвиток професійної/ методичної рефлексії, в тому числі саморефлексії, самоаналізу і самооцінки; забезпечення релевантності мовленнєвої поведінки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бігич О.Б. Мета як вихідний компонент системи професійної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови для початкової школи у вищому закладі освіти// Вісник КНЛУ. Серія "Педагогіка та психологія". – К., 2001. – Вип. 4. – С.19.
2. Бориско Н.Ф. Формирование профессионально ориентированной коммуникативной компетенции на практических занятиях по иностранному языку// Иноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 3-10.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ Науковий редактор українського видання доктор пед.наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Ніколаєва С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу// Иноземні мови. – 2010. – № 2. – С.11-17.
5. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
6. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам: продвинутый курс: пособие для студентов педвузов и учителей. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 272 с.
7. Britten D. Three stages in Teacher Training// Power Pedagogy and Practice, 1997. – Oxford: Oxford Univ.Press. – P. 163-170.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Труханова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: методика викладання англійської мови.